

Криза и *exodus* в „Мир вам“ на Емилия Дворянова

Кристина Йорданова

Изричането на кризата е точка на културно средоточие. Сега повече от всякога, сега може би не повече от всякога. Мисленето на света като криза се превръща в текст, който ни обикаля през повторението, демагогията и пропагандата в политиката и медиите, през тавтологията на интимизираното публично говорене помежду ни. Общностите и обществата празнуват целостта си през сплотяването около травмата, липсата, която конструират и генеалогически, и като модел на преживяване на настоящата си реалност. Но кризата е и чудовище, което разорява, обеззвучава, ликвидира езиците на съобщаване. Кара ни да говорим в себе си, да говорим на вътрешно. Значението на понятието за криза смисловое се свързва с фазата на болестта, с мястото на повратната точка, която ще укаже възможния край – оздравяване или смърт. Но кризата като културен разказ не иска нито да оздравее, нито да достигне пълен разпад. Тя не иска да излезе. Тя се съсредоточава върху удоволствието от репрезентациите си, върху предвидимо неосъществимите си очаквания за идеална форма на спасение. Схващането на кризата като екзод е само утопична страна на форма на културна фикция, защото като структуриращ разказ на потребността да мислим себе си изходът от кризата е неокончателен, тя вечно ще се завръща.

Литературата и българската литература в частност също винаги е имала привилегировано (и канонизиращо) отношение към разказите на кризата. Били те социални конструкции или въградени в гласа на вътрешния човек, на субекта на екзистенция. Често в литературата кризата се придвижва представена като една едновременно летлива, но значима по смисъл фикция за съвременния живот. Тя намира своето око в разказите за смъртта, за разпада на общността, за опразването откъм ценности време или пък влиза в образите на отчуждения човек, за когото вече е невъзможно да разкаже себе си през принадлежности като общество, общност, семейство и вместо това прибегва до ритуалите на изпразненото от хоризонт ежедневие, до затварящата идеосинкретична реалност на повторението и виждането на живота като изпразнено от смисъл безкрайно и циклично настояще. Посоките и примерите могат да са много. Фокусът тук обаче е върху романа „Мир вам“ на Емилия Дворянова и начина, през който се моделира разказът за (справяне с) кризисното битие.

Прозата на Емилия Дворянова я превръща безспорно в едно от явленията в българската литература от 90-те насам, за което свидетелстват множеството награди на авторката, солидната критическа рецепция на текстовете ѝ и активното ѝ превеждане. Винаги съм смятала, че въпреки отбелязаната и през рецепцията ѝ бариерност, сложност, философизация/теоретичност/екзегетичност, бароковост на писането ѝ, която я правят може би недостъпна за масовия читател, романите ѝ всъщност много добре се вписват в една европейска и дори небългарска представа за модерния Аз. Със своите буржоазни, интровертни и изтънчени герои (хора) с изграден естетически вкус и с любов към изкуството, за които животът е и битие в изкуство и които мислят себе си в невидимите (и несполедими) пътища на музиката, изобразителното изкуство, литературата, които познават Шопен, Бах, св. Тереза, Томас Ман, библейския разказ, житията на светците и живота на Мария, Леонардо и Дюрер, авторката се доближава до представата за ерудирания европейски човек и читател, оставаща все пак външна от национално съсредоточения разказ за българина в литературата, но пък приобщаваща я към европейската литература и публика. От първия ѝ роман „Къщата“, през знаковия „Passion или смъртта на Алиса“, през новелата „La Velata“, следвана от романите „Госпожа Г.“, „Земните градини на Богородица“, „Концерт за изречение“, „При входа на морето“, та до „Мир вам“ Емилия Дворянова се фокусира силно върху преживяването в субекта, търсещ пътя към и през себе си. Сложността на героините ѝ често е очертана през използване на азов наратив, типичен за съвременната ни проза, но при авторката поставящ и ударението върху сложността на субекта, невъзможността по някакъв начин вътрешното преживяване да бъде преведено през езиците на външното, да бъде прозрачно, както е в някои класически романонови схеми през проявяването/удостоверяването на субекта през реалното, през неговите действия, реч, поведение, насочени към другите, изнесени извън самия себе си. Енигмата на личността, която не е прозрачна, която

не може да бъде разгадана и хваната в капана на действителността, е едно от настойчивите движения в романите на авторката от „Passion или смъртта на Алиса“ до „При входа на морето“. Затова човекът на Дворянова съобщава самия себе си през потока на съзнанието, през фонацията на вътрешните си речи, през едно сложно и напрезано себе си, което плува в и без това флуидния език на авторката и трудно може да побере окончателна и непроблематична идентичност. Изключение, но което потвърждава правилото, от тази стратегия е „Passion...“, но там разказите за Алиса са тези, които показват и тази невъзможност да се улови в цялост вътрешният човек през представата на другите. Читателят, който за първи път се среща с *текста Дворянова* (Милена Кирова), разбираемо ще бъде повлечен от стихията на езика на писателката. За този език е писано много. За него е говорила и самата авторка. Това е език, който критиката определя като бароков, като *écriture féminine*, като поток на съзнанието, като излизайки от българската литературна традиция.

Този език, който разчита и на словесното изящество, и на самолюбването, и на потока на метафорична асоциация, постепенно се вдъбвава с „При входа на морето“, разчитайки на имплицитното знание/значение повече, отколкото на експлицитната естетизация. С „Мир вам“ той достига и до смирение, по-точно до помирение на езика със света, с битието. Разказът се лапидаризира, изречението става кротко, посочващо, то съобщава, стреми се да изрече света в символната му простота и чистота. Имплицитният наратор, който вклинява в себе си и вътрешната реч на Мо, главната героиня в романа, разчита на повторението, на описанието близо до съчината на нещата, до писане за потребното, на сриването на словата на светостта. Наричането е кратко, оголено, имената на героите са сведени до сривка. В романа както вещите се делят в разбирането на Мо на потребни и непотребни (но красиви и затова съхранени), така и езикът изговаря потребното, нужното за битието, докато достигне близо до финала до режима на видението, в което именно душата и погледът са това, което ще улови света и в този смисъл езикът ще стане непотребен (посочващ красивото без изричане), но и пречистен, вътрешен за героинята, тя няма да изрича, да говори на себе си, както прави преди това. Тя ще полети и през видението гледка, което ще ѝ се открие към божия свят, самата тя ще се слее с божествената светлина и промисъл на божотворения свят. Именно през видението, този нем език на чудесното и истинното, героинята ще види и света като пречистен, като свят и след Сътворението, но и след Апокалипсиса, празен от хора, природно божествен свят. Разказът в „Мир вам“ ни среща със свят, преживял криза отвъд своето сега, далече в забравеното си и дори непотребно за помнене минало. От него са останали само ненужни фрагменти, отпадъци като бандите, които са ограбвали оцелелия свят/селата в търсене на потребни вещи и храна. После и те са изчезнали. Светът обаче е реквиет, за който никой не тъгува.

От този свят е останало само селото на Мо и Ут. Това е светът-село-битие на младата (във всеки случай най-младата в селото) Мо, дошла неясно откъде, от нищото, намерената, лишена от всякаква биография и минало, живеещата единствено в настоящето, лишена от представа за време, та нали именно за да съществува, времето се нуждае от хоризонт, от минало и бъдеще. Това е светът на Ут, закрилица на селото и смисъла, на броемето на душите, разчитаща Писанието, божественото слово на общността си. Бабата, възрастната Ут, която прилича малко на баба Сребра („Време разделно“) и повече на баба Неделя („Корените“), майката на общността, паметта и пребъдването. А и как да не прилича на баба Неделя, та нали и в „Корените“, и тук се намираме в неделата на селото (при Васил Попов), в неделата на живота и света, в последните дни при „Мир вам“. Романът тръгва от начало, в което обеднелият, изпразненият рудиментарен свят е парадоксално и свят на пълнотата и самодостатъчността. Именно в рушащото се здание на някогашния манастир, в периферията на селото, в пристройката с изпозупени прозорци Ут е намерила дом за битието си, при това достатъчен. Оголеният живот е идиличен живот, ежедневие не се изсушава в общуването с едно и същото, защото е родено от природата, от потребното, от чистото. Както манастирът, така и селото са свят постепенно заличаващ следите на цивилизацията. Нейните вещи, знаци, функции се изтриват. Те са там единствено през вещи като генератора на ток в селската кръчма. Заличаването на цивилизацията и обществото ретроактивно отключва в романа възраждането на идилията и общността.

В този свят все пак има две събития – появата отникъде пред портата на Мо на нямото дете момче и пътешествието на Мо по молба на Ут в търсене на това дали някъде другаде съществува свят, или всичко е празно. За да тръгне за „другагето“, за света отвъд утопията село, Мо поверява детето на грижите на Ут и се отправя в пътешествието на ритуалната седмица – седем дни трябва да върви в едната посока и за седем дни да се върне обратно. Пътешествието се проточва и това, което Мо открива, е, че няма свят, приличащ на селото. Светът е пуст, населен тук-там с отломки бродници, които спят в землянки. Светът загива, но светът се и разорява. Мо се сблъсква и с разроението антиутопия на един свят под гъба похлунак, в който хората не познават смъртта, но и не живеят в естеството, а в среда, защитена както от микроби и болести, така и от общуване с природата. Единствената гума, която пратеникът преводач на тази нова реалност не успява да преведе от древния език на Мо е думата „свят“, в новата действителност такава дума просто няма. Този прекрасен нов свят също е лиминален, както и селото на Мо. Излезе ли човек от неговия купол, той вече не

е защитен и смъртта го достига. Това е свят, към който Мо отказва да се присъедини, за да се върне обратно там, където принадлежи – в идилията природа-Бог. Прабейки избор, героинята получава прозрение за битието, завършва своята пречистваща индивидуация, възвръща способността си да лети и сдобива знание за божествената същност на света. Езикът ѝ утроба на битието се развързва и тя получава смелост да назовава името на Бог.

И тъй като един от проблемите на този роман е времето, именно през времето и пространството разказва той, когато Мо се връща в лоното на идилията, открива, че времето, което е минало, е безкрайно дълго. Няма ги селяните, няма я и Ут. Чака я обаче порасналото дете Иса, спасителят, който я пренася отвъд, там, където нейната общност я очаква.

И ако обобщим, в „Мир вам“ *exodus* спасението, тръгването отвъд се случва много след като кризата е отминала. Времето между апокалипсис и спасение е безкрайно дълго. Второто няма връзка с първото и се случва, когато вече кризата не се помни, в момент, в който старият свят отдавна е разрушен и възвратът към него е невъзможен. Спасението не идва като решение и следствие на кризата, а като следствие на просветлението (индивидуация на личността), което прави отвъдността близка, на съседния хълм. Тя всъщност е тук и сега в утопията на безвремето, просто ние не я виждаме. Отпътуването към идеалната отвъдност е възможно само за живота, познал битието, прот и чист.

Въпреки убедеността ми, че един внимателен екзегетичен прочит ще каже много повече за смислите в романовото тяло на „Мир вам“ и въпреки че тук пропуснахме да говорим за свързани с това неща като заглавието поздрав на Учителя Христос към неговите ученици, както и за параболите алегоризации и за старозаветните препратки, мога да кажа, че това е текст, който носи освобождаване, утеха и просветление за читателя си най-малкото защото ни връща към един свят утроба, в който божественото е и никога не си е тръгвало, просто трябва да го видим.